

KS. ROBERT R. KUFEL* – ZIELONA GÓRA

ZBIÓR FOTOGRAFII W ZASOBIE ARCHIWUM DIECEZJALNEGO W ZIELONEJ GÓRZE

Streszczenie

Fotografie historyczne stanowią doskonały materiał źródłowy, który gromadzą i przechowują wszystkie archiwa. Tematem publikacji jest zbiór fotografii w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze, które przechowuje nie tylko fotografie dokumentujące życie kościelne diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, ale gromadzi też te, które pochodzą od instytucji i osób świeckich. Celem opracowania jest ukazanie, jak ten zbiór powstawał (od 2003 r.). Publikację rozpoczyna opis powstania zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego, gdzie znajduje się omawiany zbiór fotografii. W dalszej części opracowania przedstawiono inwentaryzację dokumentacji fotograficznej oraz sposób przechowywania i udostępniania jej kwerendzistom. Na dzień 31 lipca 2021 r. zbiór fotografii (zespół nr 50) liczy 12 488 jednostek. Inwentarz elektroniczny fotografii znajduje się na stronie internetowej Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze (<http://archiwum.diecezjazg.pl>). Gromadzona dokumentacja wizualna jest zbiorem otwartym, który uzupełniają kolejne dopływy fotografii. Zadaniem na przyszłość jest cyfryzacja zbioru. Opracowanie jest pierwszą publikacją na temat fotografii w zasobie zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego i stanowi przyczynek do podjęcia bardziej szczegółowych badań. Może być ono przydatne dla badaczy pracujących ze źródłami wizualnymi. Powinni do nich sięgać regionaliści, historycy Kościoła oraz osoby, których pasjonują dawne i nowe fotografie.

Słowa kluczowe: fotografia; zbiór fotografii; diecezja zielonogórsko-gorzowska; Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze

* Ks. Robert Romuald Kufel – dr hab. historii Kościoła, dyrektor Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej

e-mail: r.kufel@diecezjazg.pl

<https://orcid.org/0000-0002-1359-9230>

Nie ma chyba nic bardziej wzruszającego niż stare fotografie. Oglądając je, jesteśmy ciekawi ludzi, którzy się na nich znajdują, możemy obejrzyć jak wyglądały ulice, domy, płoty. Co spowodowało, że zrobiono tę fotografię, jaka to uroczystość, jakie wydarzenie, kiedy to było.

P. Szczepański¹

Wstęp

Fotografia (gr. phōs, phōtós – światło; gráphō – piszę; graphein – rysować, pisać) – czyli rysowanie za pomocą światła, zapisywanie światłem. Określenie to zwraca uwagę na zasadnicze elementy, pozwalające na pełne zrozumienie istoty fotografii. „Jest ona malowaniem światłem. Podstawą każdego dobrego zdjęcia jest znalezienie i zatrzymanie w kadrze światła najpiękniejszego dla naszego pomysłu”². Fotografia jest obrazem przedstawiającym osoby, przedmioty lub wydarzenia, które zostały utrwalone na materiale światłoczułym przez działanie promieni świetlnych i procesów fotochemicznych³.

Zdjęcia będące materiałem badawczym, choć ich opracowanie jest skomplikowanym procesem, cieszą się ogromnym zainteresowaniem. W rękach historyków mogą one dostarczyć wielu informacji nieuwzględnianych przez teksty oraz ułatwiają odbiorcy wyobrażenie sobie przeszłości⁴. Zbiory fotografii przechowywane w archiwach stanowią doskonały materiał źródłowy, reprezentowany przez rozmaite techniki powstawania obrazu, od historycznych po współczesne. Gromadzenie i zabezpieczanie fotografii o znaczeniu archiwalnym to jedno z ważniejszych zadań archiwów świeckich i kościelnych.

Przedmiotem tego opracowania jest zbiór fotografii znajdujący się w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze, a celem ukazanie, jak powstał. Artykuł rozpoczyna opis powstania zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego, gdzie znajduje się omawiany zbiór fotografii. W dalszej części opracowania przedstawiono inwentaryzację dokumentacji fotograficznej oraz sposób przechowywania i udostępniania jej kwerendzistom. Gromadzona dokumentacja wizualna jest zbiorem otwartym, który uzupełniają kolejne dopływy fotografii.

Powstanie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze

Diecezja zielonogórsko-gorzowska, choć sama ma niezbyt długą historię, wyrosła na bogatej tradycji chrześcijańskiej, przypieczętowanej śmiercią Pierwszych Świętych Męczenników Międzyrzeckich w XI wieku⁵. Powstanie diecezji poprze-

¹ P. Szczepański, *Jak tworzyć zbiór starych fotografii?*, <https://witrynawiejska.org.pl/2008/06/20/jak-tworzyc-zbior-starych-fotografii> (dostęp: 21.11.2021).

² M. Waśkiel, *Co to znaczy fotografia*, <https://waskiel.pl/co-to-znaczy-fotografia/> (dostęp 8.07.2021).

³ R. Galuba, I. Mamczak-Gadkowska, T. Paluszyński, *Opracowanie materiałów pozaaktowych, w: Metodyka pracy archiwalnej*, red. S. Nawrocki, S. Sierpowski, Poznań 2001, s. 203-204.

⁴ P. Giziński, *Garść doświadczeń z opracowywania zbioru archiwalnych negatywów Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku, przechowywanych w bibliotece Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku*, „Biblioteka i Edukacja”, (2017) nr 12, s. 1.

⁵ D. Zydorek, *Dzieje życia i męczeństwa Pięciu Braci Męczenników*, w: *Pięciu Braci Męczenników. Z dziejów religijności Polski XI wieku*, red. D. Zydorek, Gorzów Wlkp. 1997, s. 66-67.

dziło utworzenie 15 sierpnia 1945 r. Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej z siedzibą w Gorzowie Wlkp. Nazwa administracji powstała w wyniku nawiązania do historycznej przeszłości tych ziem. Administratorem został ks. dr Edmund Nowicki⁶. W 1950 r. administrację zastąpiono ordynariatem gorzowskim, a w 1967 r. nazwano Administracją Apostolską Gorzowską „Ad nutum Sanctae Sedes”. Kolejna zmiana w 1972 r. zaowocowała nazwą Diecezja Gorzowska. Pod względem terytorialnym i personalnym była ona największą diecezją w Polsce. Decyzją papieża Jana Pawła II dnia 25 marca 1992 r. została ona przeorganizowana i oficjalnie nazwana Diecezją Zielonogórsko-Gorzowską⁷.

W chwili powstania administracja apostolska w Gorzowie Wlkp. nie posiadała jednego, centralnego archiwum, a wchodzące w jej skład urzędy oraz instytucje kościelne gromadziły akta w osobnych składnicach. Głównymi twórcami zasobu archiwalnego, dysponującymi odrębnymi zbiorami, były: kuria biskupia, sąd kościelny, wyższe seminarium duchowne oraz urzędy parafialne i dekanalne.

Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze powstało w 2003 r. jako samodzielna instytucja kościelna mająca charakter naukowo-kulturalny. Pierwotnie mieściło się w budynku zielonogórskiej kurii biskupiej przy pl. Powstańców Wlkp. 1. Z inicjatywy bpa Adama Dyczkowskiego w 2004 r. przystąpiono do budowy nowej siedziby za Księgarnią św. Antoniego, od strony ul. Kupieckiej. Po ukończeniu prac budowlanych w październiku 2006 r. cały zasób archiwalny został przeniesiony z gmachu kurii do nowych pomieszczeń przy pl. Powstańców Wlkp. 2. Na potrzeby magazynu Archiwum wykonano siedem metalowych regałów szynowych i trzy regały biblioteczne. W pracowni naukowej powstały dwa stanowiska na użytek kwerendzystów oraz służbowe stanowisko komputerowe.

W 2018 r. Archiwum Diecezjalne rozpoczęło swą działalność w zachodniej części Domu Księży Emerytów na os. Kaszubskim nr 8 w Zielonej Górze. Oddano do użytku część administracyjno-socjalną, czyli sekretariat, pracownię naukową, biuro dyrektora oraz dwa pomieszczenia socjalne. W części magazynowej znalazło się osiem pomieszczeń, w których złożono cały zasób archiwalny, w tym zbiór fotografii.

⁶ E. Nowicki, *Zagadnienia organizacyjne Kościoła katolickiego na Ziemiach Odzyskanych*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 12 (1970), nr 7, s. 199; E. Napierała, *Historia Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. za rządów ks. dra Edmunda Nowickiego (1945-1951)*, Warszawa 1975, s. 56-64 (maszynopis); E. Napierała, *Geneza Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp.*, „Studia Paradyskie”, (1985), nr 1, s. 195-196; E. Napierała, *Ks. dr Edmund Nowicki administrator apostolski w Gorzowie Wlkp. (*13 IX 1900 r. + 10 III 1971 r.)*, w: *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorza Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra-Gorzów Wlkp. 1998, s. 55-62.

⁷ P. Socha, *Określenia prawne jednostki terytorialnej Kościoła na ziemi lubuskiej*, w: *Księga pamiątkowa 50-lecia*, s. 22; J. Hejduk, *Zarys historii diecezji*, w: *Schematyzm Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, red. A. Tymczyk, Zielona Góra 1995, s. 40.

Początki zbioru fotografii

Pierwszym zadaniem wyznaczonym przez bpa Adama Dyczkowskiego było zniesienie wszystkich archiwaliów z pomieszczeń biurowych na pierwszym i drugim piętrze kurii do magazynu Archiwum. Dodatkowo polecił on opracowanie inwentarza archiwalnego, który przy współpracy dyrektora Archiwum Państwowego został wydany drukiem w 2008 r.⁸

Oprócz dokumentacji aktowej zbiory zawierały także fotografie, które, rozproszone w pomieszczeniach biurowych, znajdowały się w nieoznakowanych kartonowych pudełkach, papierowych kopertach, foliowych woreczkach lub leżały luzem na półkach, w szafach i w szufladach biurek. Pierwsze oględziny wykazały, że stan zachowania fotografii był różny. Te, które wymagały konserwacji, wydzielono ze zbioru z opisem „Fotografie do konserwacji”.

Najtrudniejszym zadaniem była identyfikacja wydarzeń, osób i miejsc przedstawionych na fotografiach. W tym celu nieopisane jednostki poddano konfrontacji, o którą poproszono najstarszych kapłanów w diecezji. Niektóre fotografie wywieszono na specjalnej tablicy w kurii, aby petenci mogli pomóc w identyfikacji. Dodatkowo archiwista prezentował niektóre z nich pojedynczym osobom, duchownym i świeckim, którzy mogli je rozpoznać. Mimo podjętych czynności, wielu zdjęć niestety nie udało się rozpoznać. Anonimowe jednostki złożono w jednym kartonowym pudełku z opisem „Fotografie nierozpoznane”.

Inwentaryzacja zbioru

Fotografie, które były opisane lub zostały zidentyfikowane, podzielono na trzy grupy według następujących kryteriów:

- wydarzenie (np. poświęcenie kościoła)
- osoba (np. zdjęcie portretowe kard. Stefana Wyszyńskiego)
- miejsce (np. kościół w Cigacicach).

Każdą fotografię opieczętowano stemplem własnym „Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze”. Następnie włożono je do wcześniej przygotowanych papierowych kopert w odpowiednim formacie. W zależności od rozmiaru, zdjęcia pogrupowano w następujący sposób:

- A – format koperty (162×113)
- B – format koperty (250×175)
- C – format koperty (310×230)
- D – format większy niż ABC
- E – albumy.

Przyjęto system sygnowania poszczególnych fotografii polegający na oznaczeniu ich rosnącymi cyframi arabskimi, oddzielnie w każdej grupie (A, B, C, D, E), np. A1, B1, C1, D1, E1. Sygnatury jednostkowe umieszczono na fotografii i kopercie. Tak przygotowane fotografie wpisano do specjalnie opracowanego for-

⁸ *Inwentarz archiwalny Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945-1972*, oprac. i red. R. Kufel, T. Dzwonkowski, Zielona Góra 2008.

mularza elektronicznego, który jest dostępny na stronie internetowej Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze⁹. Formularz składa się z następujących pozycji:

- słowo klucz
- nazwa zespołu
- treść fotografii (temat)
- autor fotografii
- data wykonania (rok)
- miejsce wykonania
- rozmiar negatywu
- liczba odbitek
- publikacje
- opis zewnętrzny
- sygnatura
- uwagi.

Zbiór fotografii stanowi zespół archiwalny nr 50. Wszystkie fotografie trafiły do magazynu z odpowiednią temperaturą powietrza i spoczęły w kartonowych pudłach stosownie do rozmiarów (A–E).

Kwerendzista, który chce skorzystać ze zbioru, zobowiązany jest wcześniej zamówić interesujące go fotografie. W tym celu musi przejrzeć inwentarz zamieszczony na stronie internetowej Archiwum, po czym wypisać interesujące go jednostki wraz z ich sygnaturami. Po złożeniu zamówienia korzysta z nich wyłącznie na miejscu, w pracowni Archiwum. Istnieje możliwość zamówienia skanów pojedynczych jednostek. Ich publikacja wymaga pisemnej zgody dyrektora Archiwum.

Formularz elektroniczny wygląda następująco:

⁹ <http://archiwum.diecezjazg.pl>.

Tabela 1. Przykład formularza elektronicznego Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze

Słowo klucz	Gorzów	Bp Józef Michalik	Szczecin	Gorzów	Popławski
Zespół 50	Zbiór fotografii	Zbiór fotografii	Zbiór fotografii	Zbiór fotografii	Zbiór fotografii
Treść fotografii (temat)	Sacrum Poloniae Millennium Gorzów Wilkp.	Zdjęcie potretowe (ujęcie z prawej strony)	Uroczystość 1000-lecia Chrztu Polski – Millennium, 5.11.1966 r. Tłumy przed ołtarzem	Ustanowienie Kapituły Katedralnej Gorzowskiej. Fotokopia bulii erygującej kapitułę katedr. w Gorzowie 27 XI 1972	Koncert kolęd w wykonaniu chóru chłopięcego „Wróbbi Polskich” pod dyr. ks. Popławskiego. Piła, styczeń 1961 r.
Autor fotografii	brak	Nicoletti Roma	Władysław Rut	brak	brak
Data wykonania	1966	brak	1966	1972	1961
Miejsce wykonania	Gorzów	Roma	Szczecin	Gorzów	Piła
Rozmiar negatywu	305×435	250×344	162×225	128×180	87×137
Liczba odbitek	–	1	1	1	1
Publikacje	–	–	–	–	–
Opis zewnętrzny	–	–	–	–	pozytyw
Opis c.d.	stan dobry	stan bardzo dobry	stan dobry	stan dobry	stan dobry
Sygnatura	E 1	D 18	C 1	B 44	A 1
Uwagi	Album (33 zdjęcia)	Na odwrocie: Nicoletti 62386-9	Na odwrocie: Pieczętka: Władysław Rut. Członek Związku Polskich Artystów Fotografików Poznań 31, ul. Gromadzka 28. tel. 592-11 wewn. 511. Wszelkie prawa reprodukcji i zastrzeżone	Na odwrocie: Ustanowienie przez Pawła VI bullą „Cathedra Collegia” kapituły katedralnej w Gorzowie. 27 XI 1972 fotografia bulii. Pieczętka: Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk Oddział w Gorzowie Wilkp	brak

Dopływy fotografii

W celu centralizacji zbioru archiwista kilkakrotnie publikował komunikat w diecezjalnym „Piśmie Okólnym”, prosząc duchowieństwo, a zwłaszcza proboszczów i administratorów parafii, o przekazywanie do Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze fotografii lub ich kopii. Odzew był pozytywny – księża przekazali zdjęcia dokumentujące najważniejsze wydarzenia, które miały miejsce w parafii. Dobrą okazją do pozyskania kolejnych fotografii stały się wizytacje parafii przeprowadzone przez archiwistę lub zwykłe, koleżeńskie odwiedziny u duchownych.

Archiwum Diecezjalne przejmuje fotografie pozostałe po zmarłych duchownych. Ostatnio do zbioru trafiły fotografie po śp. byłym biskupie diecezjalnym Adamie Dyczkowskim. W tym celu archiwista najpierw kontaktuje się z krewnymi zmarłego, po czym otrzymuje zdjęcia, które krewni decydują się przekazać do zbioru w Archiwum. Niektóre jednostki trafiają przez darowiznę lub zakup. Zdarza się, że fotografie rodzinne przekazują osoby w podeszłym wieku, aby – jak sami tłumaczą – ocalały w Archiwum, żeby młodsze pokolenia nie wyrzuciły ich na śmietnik. W poszukiwaniu ciekawych egzemplarzy archiwista i wolontariusze również śledzą internetowe aukcje oraz jeżdżą na targi staroci.

Należy wspomnieć, że w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze znajdują się fotografie, które są częścią spuścizn po duchownych i są z nimi nierozłącznie związane. Wymagają one oddzielnego porządkowania i inwentaryzowania.

Stan zbioru do 2021 r.

Na dzień 31 lipca 2021 r. zbiór fotografii w zasobie Archiwum Diecezjalnego przedstawia się następująco:

- A – 3238 fotografii
- B – 461 fotografii
- C – 246 fotografii
- D – 39 fotografii
- E – 117 albumów z 8504 fotografiami.

W sumie zbiór liczy 12 488 jednostek.

Zakończenie

Fotografia oddziałuje nieraz lepiej niż tysiąc słów. Jest świadomym narzędziem w rękach autorów. Zwraca uwagę na ważne problemy społeczne, zastępuje opisy, a w połączeniu z nowoczesną technologią nawet pozwala rozpoznać, czy widniejące na niej osoby są w stałych związkach. Fotografie są głównym środkiem wyrazu i przekazu. Trudno sobie współcześnie wyobrazić ważne informacje bez uzupełniających je zdjęć. Jest to także sposób na dokumentowanie wydarzeń z życia prywatnego. Fotografia znajduje zastosowanie we wszystkich dziedzinach życia.

Fotografie historyczne stanowią doskonały materiał źródłowy, który gromadzą i przechowują archiwa. Misją Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze

jest gromadzenie jak największej liczby zdjęć lub ich kopii, nie tylko dokumentujących wydarzenia kościelne diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, a także pochylene się nad każdą fotografią, która czasem jest porzucona i niechciana, aby przywrócić jej historię i dać nowe życie.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Napierała Edward, *Historia Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. za rządów ks. dra Edmunda Nowickiego (1945-1951)*, Warszawa 1975 (maszynopis).

Opracowania

Galuba Rafał, Mamczak-Gadkowska Irena, Paluszyński Tomasz, *Opracowanie materiałów pozaaktowych*, w: *Metodyka pracy archiwalnej*, red. S. Nawrocki, S. Sierpowski, Poznań 2001, s. 196-233.

Giziński Piotr, *Garść doświadczeń z opracowywania zbioru archiwalnych negatywów Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku, przechowywanych w bibliotece Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku*, „Biblioteka i Edukacja”, (2017) nr 12, s. 1-8.

Hejduk Jacek, *Zarys historii diecezji*, w: *Schematyzm Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, red. A. Tymczyk, Zielona Góra 1995, s. 33-41.

Inwentarz archiwalny Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945-1972, oprac. i red. R. Kufel, T. Dzwonkowski, Zielona Góra 2008.

Napierała Edward, *Geneza Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp.*, „Studia Paradyskie”, (1985) nr 1, s. 183-212.

Napierała Edward, *Ks. dr Edmund Nowicki administrator apostolski w Gorzowie Wlkp. (*13 IX 1900 r. + 10 III 1971 r.)*, w: *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra–Gorzów Wlkp. 1998, s. 55-62.

Nowicki Edmund, *Zagadnienia organizacyjne Kościoła katolickiego na Ziemiach Odzyskanych*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 12 (1970) nr 7, s. 199-207.

Socha Paweł, *Określenia prawne jednostki terytorialnej Kościoła na ziemi lubuskiej*, w: *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha, Z. Lec, Zielona Góra–Gorzów Wlkp. 1998, s. 22.

Zydorek Danuta, *Dzieje życia i męczeństwa Pięciu Braci Męczenników*, w: *Pięciu Braci Męczenników. Z dziejów religijności Polski XI wieku*, red. D. Zydorek, Gorzów Wlkp. 1997, s. 61-70.

Netografia

Szczański Piotr, *Jak tworzyć zbiór starych fotografii?*, <https://witrynawiejska.org.pl/2008/06/20/jak-tworzyc-zbiór-starych-fotografii> (dostęp: 21.11.2021).

Wański Marek, *Co to znaczy fotografia*, <https://wanski.pl/co-to-znaczy-fotografia/> (dostęp: 8.07.2021).

PHOTOGRAPH COLLECTION IN THE DIOCESAN ARCHIVES IN ZIELONA GÓRA

Abstract

This article presents a collection of historical photographs in the Diocesan Archives in Zielona Góra, which holds not only photographs documenting the ecclesiastical life of the diocese of Zielona Góra and Gorzów, but also those acquired from secular institutions and laypeople. The study aims to show the process of building up this collection (since 2003). The publication focuses on the creation of the Zielona Góra Diocesan Archives and presents an inventory of the photographic documentation, as well as a method of preserving and making it available to searchers. As of 31 July 2021, the photograph collection (group no. 50) comprised 12,488 items. An electronic inventory of the photographs is available on the website of the Diocesan Archives in Zielona Góra. The collected visual documentation is an open collection, to which successive photographs are still added. As far as recommendations are concerned, the entire collection should be digitalized in the future. This article is the first publication on the photographs in the holdings of the Zielona Góra Diocesan Archives and is a contribution to more detailed research. This study could be useful to researchers working with visual sources, notably regional and church historians as well as those who are passionate about old and new photographs.

Keywords: photography; photograph collection; the diocese of Zielona Góra and Gorzów; the Diocesan Archives in Zielona Góra

Translated by Aneta Kiper